

5. KVANTIFIKOVANÝ POPIS SÚČASNEJ SITUÁCIE (prvá pomlčka článku 43(1) nariadenia (ES) č. 1257/1999)**5.1 ADMINISTRATÍVNE ČLENENIE**

Územno-správne sa Slovenská republika člení na 8 krajov, 79 okresov a 2883 obcí.

Územná systemizácia SR podľa Nomenclature des Unites Territorial Statistique (NUTS) je nasledovná:

Tabuľka 5.1: Územná systemizácia SR podľa NUTS

Jednotka	Počet	Územný celok
NUTS I	1	Slovensko
NUTS II	4	Bratislavský kraj Západné Slovensko Stredné Slovensko Východné Slovensko
NUTS III	8	kraje Slovenska
NUTS IV	79	okresy Slovenska
NUTS V	2 883	obce Slovenska

Hlavné mesto Slovenska – Bratislava sa nachádza na juhozápade štátu v tesnej blízkosti hraníc s Rakúskom a Maďarskom.

5.2 GEOGRAFICKÝ POPIS

Slovenská republika leží v strede Európy medzi zemepisnými súradnicami 47°44' a 49°37' severnej geografickej šírky a medzi 16°50' a 22°34' východnej geografickej dĺžky. Hraničí s 5 štátmi: Českou republikou, Poľskom, Maďarskom, Rakúskom a Ukrajinou. Celková dĺžka hraníc je 1672 km, z toho: s Maďarskom 668,6 km, Poľskom 547,1 km, Českou republikou 251,8 km, Rakúskom 106,0 km a Ukrajinou 98,5 km.

Slovensko má 5,379 mil. obyvateľov. Rozprestiera sa na rozlohe 4 903 347 ha, z toho tvorí poľnohospodárska pôda 2 439 408 ha (49,9%), lesná pôda 2 002 130 ha (40,7%), vodné plochy 92 931 ha (1,9%), zastavané plochy 222 475 ha (4,4%) a ostatné plochy 146 403 ha (3,1%). Priemerná hustota osídlenia je 109,9 obyvateľ/a/km².

Slovensko je z geografického hľadiska značne rozmanitá a pestrá krajina. Z veľkej časti sa rozprestiera na hornatom a členitom území. Vysočiny a hory pokrývajú 60% územia, nížiny 40%. Nadmorská výška sa pohybuje v rozpätí od 94 m nad m. (obec Streda nad Bodrogom) až 2655 m nad m. (Gerlachovský štít).

Z celoeurópskeho hľadiska má charakter podhorskej až horskej krajiny.

Výškové stupne povrchu SR:

Nížiny	94 – 300 m nad m. (20 045 km ² = 41%)
Nízke vysočiny	301 – 750 m nad m. (22 089 km ² = 45%)
Stredné vysočiny	751 – 1500 m nad m. (6 350 km ² = 13%)
Vysoké vysočiny	1501 – 2655 m nad m. (552 km ² = 1%)

Vodstvo - na území Slovenska je hustá riečna sieť predovšetkým horského charakteru a jeho územím prechádza hlavné európske rozvodie medzi Čiernym a Baltickým morom. Prevažná väčšina územia je odvodňovaná Dunajom do Čierneho mora, len malá časť na severe patrí do povodia poľských riek tečúcich do Baltického mora. Celková dĺžka tokov dosahuje 44 943 km. Najväčšou riekou je Dunaj (cca 2000 m³/sec.), najdlhšou riekou je Váh (367,2 km). Na Slovensku je pramenný potenciál vody cca 400 m³/sec., ale územím preteká cca 3300 m³/sec. Slovensko má pomerne veľké zásoby podzemných a minerálnych vôd, ktoré sú ale plošne nerovnomerne rozložené. Objem zásob podzemných vôd sa odhaduje na 35 mld. m³ vody.

Potenciál využiteľných zdrojov a zásob podzemných vôd predstavuje 76 080 l/s, z čoho sa využíva 13 398 l/s. Najväčšie zásoby podzemných vôd sa nachádzajú na Žitnom ostrove pozdĺž Dunaja.

Lesy pokrývajú podstatnú časť územia (cca 41%) a sú dôležitým ekostabilizačným faktorom. Lesnatosťou patrí Slovensko na 4. miesto v Európe. Takmer 57 % lesov predstavujú listnaté lesy a 43% ihličnaté. Z celkovej výmery lesov patrí 40-45% medzi lesy poloprirodné, ktoré sa prirodzene obnovujú a ich druhové zloženie sa len málo odlišuje od pôvodných lesov.

5.3 KLIMATICKÉ POMERY

Podnebíum patrí SR do mierneho klimatického pásma, pričom podnebie je výrazne ovplyvňované nadmorskou výškou a typom reliéfu. V porovnaní so západne ležiacou Českou republikou a Rakúskom sa klíma Slovenska prejavuje výraznejšími kontinentálnymi rysmi. Zimy sú chladnejšie o 3⁰C a letá teplejšie o 2⁰C, pričom tento rozdiel narastá od západu na východ. V nížinách dosahuje priemerná ročná teplota 9 až 10 ⁰C, kým v horských oblastiach (nad 2500 m nad morom) iba -3,7 ⁰C. Rastom nadmorskej výšky sa teplota znižuje v priemere o 0,5 ⁰C na každých 100 m.

Juh Slovenska dostáva asi 2000 hodín slnečného svitu, zatiaľ čo severozápad len asi 1600 hodín. Priemerný ročný zrážkový úhrn na celom území je 743 mm, pričom 65% tejto hodnoty sa vyparí a zostávajúcich 35% predstavuje odtok. Snehová pokrývka nie je stabilná a zimy v nižších polohách sú často bez trvalej snehovej pokrývky.

Celosvetové zmeny klímy sa prejavujú v dlhodobom trende zmien teploty a zrážok i na území SR, pričom v dlhodobom pozorovaní sa nárast teploty prejavil o 1⁰C a pokles ročných zrážok o 10-15%. Na druhej strane však nastáva v zrážkovej činnosti vyššia intenzita v kratšom časovom intervale, čo spôsobuje výskyty povodní.

5.4 GEOLÓGIA

Geologicky územie SR patrí k sústave Západných Karpát a len z malej časti Východných Karpát. Samotné Západné Karpaty sa členia na vnútorné (geologicky staršie) tvorené hlavne vyvrelými horninami (Slovenské Rudohorie, Kremnické a Štiavnické vrchy) a na vonkajšie (mladšie), tvorené hlavne žulami a vápencami), tvoriace základ Vysokých a Nízkyh Tatier, Veľkej a Malej Fatry. Vo vnútri Karpatskej sústavy sa vytvorili rozsiahle nížiny (Malá Podunajská nížina - na západe územia SR) a Veľká Podunajská nížina – z ktorej malá časť zasahuje východ územia SR). Aj z toho dôvodu je územie SR geomorfologicky pestré a povrch členitý. Celá Karpatská sústava vznikla vrásnením Álp.

5.5 PÔDNY FOND

5.5.1 VÝMERA PÔDY

Celková výmera územia SR je 4 903 tisíc ha. Poľnohospodársky pôdny fond tvorí polovicu tejto výmery (49,8 %) pričom výmera predstavuje 2 439 408 ha z čoho je 59,4 % ornej. V nadmorskej výške nad 500 m n.m. sa nachádza 29 % poľnohospodárskeho pôdneho fondu a nad 700 m 14,4 %. Hospodári sa aj v nadmorskej výške viac ako 1 400 m n.m. (17 584 ha p.p) aj keď len v obmedzenej miere. Celkove na 1 obyvateľa pripadá 0,44 ha poľnohospodárskej a 0,28 ha ornej pôdy. Priemerná výmera lesnej pôdy je 0,37 ha. Spolu na 1 obyvateľa to predstavuje 0,83 ha pôdy.

Tabuľka 5.2 – Štruktúra a výmery pôdy v ha (r. 2001)

Výmera spolu	4 903 347	podiel v %
poľnohospodárska pôda spolu	2 439 408	50
v tom: orná pôda	1 441 164	29
chmeľnice	647	0
vinice	27 370	1
záhrady	77 509	2
ovocné sady	18 301	0
trvalé trávne porasty	874 417	18
lesná pôda	2 002 130	40
vodné plochy	92 931	2
zastavané plochy	222 475	5
ostatné plochy	146 403	3

zdroj: ÚGKK SR, 2002

5.5.2 PRODUKČNÝ POTENCIÁL POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PÔD

Produkčný potenciál pôd SR sa hodnotí bodovými hodnotami relatívnej bonity (zahraničný ekvivalent - index produktivity). Je v rozpätí od 1 do 100 bodov, pričom lepšie pôdy majú vyššiu bodovú hodnotu. Bodová hodnota sa určuje na základe BPEJ (bonitovaná pôdno-ekologická jednotka) príslušnej pôdy, ktorá sa odvodzuje z hodnotenia klímy, pôdneho typu, pôdotvorného substrátu, zrnitosti, obsahu skeletu, hĺbky pôdy, svahovitosti a expozície svahu.

Najvyššiu hodnotu 100 bodov má černoze na spraši, stredne ťažká, hlboká viac ako 60 cm, s priaznivým vodným režimom, v teplom, mierne vlhkom klimatickom regióne na rovine.

Najnižšej hodnote 6 bodov zodpovedá pôda na príkrych svahoch (nad 30 %) vo veľmi nepriaznivých klimatických podmienkach, pokrytá trávny porastom.

Národný priemer bodovej hodnoty výnosovosti všetkých pôd v SR je 33 bodov.

5.5.3 SÚČASNÝ STAV KVALITY A OHROZENIA PÔD

Súčasný stav kvality pôdneho krytu SR je výsledkom stáročného prirodzeného vývoja a súčasne je aj produktom človeka.

Fyzikálna degradácia pôdy

Erózia pôdy

Najzávažnejším problémom poľnohospodárskych pôd SR je vodná erózia. Ohrozuje asi 1 360 tis. ha (asi 55 %) poľnohospodárskych pôd.

Tabuľka 5.3: Výmery najviac erózne ohrozených poľnohospodárskych pôd

Stupeň ohrozenia	celkom PP		z toho OP		TTP	
	%	ha	%	ha	%	ha
stredne ohrozené pôdy	19,0	475 784,6	24,2	362 467,4	13,3	113 317,2
silno ohrozené pôdy	17,4	435 179,6	15,1	226 638,2	24,6	208 541,4
extrémne ohrozené pôdy	18,0	449 844,5	4,2	62 171,8	45,6	387 672,7

Zdroj: VÚPOP

Potenciál veternej erózie pôdy je v SR relatívne nízky. Extrémne ohrozovaných je len 1,3 % poľnohospodárskych pôd; na 0,4 % výmery prebieha vysoká intenzita veternej erózie; strednou intenzitou je ohrozovaných 4,8% výmery.

Zhutnenie pôd

Relatívne veľký rozsah dosahuje zhutnenie poľnohospodárskych pôd SR. Reálne je zhutnených asi 192 tis. ha poľnohospodárskych pôd. Procesy zhutnenia potenciálne prebiehajú na ďalších 457 tis. ha poľnohospodárskych pôd. V dôsledku zhutnenia sa výrazne znižujú produkčné a súčasne aj neprodukčné funkcie pôdy. Akcelerácia zhutňovania našich pôd súvisí s využívaním ťažkej techniky a s nesprávnym obhospodarovaním pôd.

Zamokrené pôdy

Na výmere cca 560 000 ha sú poľnohospodárske pôdy trvalo ovplyvnené vysokou hladinou podzemnej vody, z čoho v súčinnosti s ich nepriaznivým zrnitostným zložením (vysoký obsah ílových častíc) vyplýva ich menej vhodná štruktúra, náchylnosť na zhutnenie, nízka priepustnosť pre vodu. Vstup na tieto pozemky je časovo oneskorený.

Najrozsiahlejšie plochy týchto pôd sú na časti Východoslôvenskej nížiny, ktorá bezprostredne susedí s Ukrajinou.

Extrémne ľahké pôdy

Do tejto skupiny patria pôdy extrémne ľahké, piesočnaté až hlinítopiesočnaté s obsahom zrnitostnej frakcie < 0,01 mm 0-20 % s malou vododržnosťou, ktoré sú najviac ohrozované suchom. Poľnohospodársku výrobu na takýchto pôdach je možné zabezpečiť len s vynaložením zvýšených nákladov. Výmera týchto pôd je cca 85 000 ha.

Oblasť s uvedenými charakteristikami pôdy sa nachádza najmä v časti Záhorskej nížiny v prihraničnej oblasti s Českou republikou.

Skeletovité pôdy

Pôdy silne skeletovité s obsahom skeletu v povrchovom a podpovrchovom horizonte 50 % a viac. Vysoký obsah skeletu v ornici týchto pôd sťažuje ich obrábanie. Výmera týchto pôd je asi 710 000 ha.

Pôdy flyšového pásma

Jedná sa o pôdy málo produkčné, vyvinuté na minerálne chudobných flyšových substrátoch (striedanie bridlíc a nevápenatých pieskovcov). Pôdy flyšového pásma majú zníženú stabilitu fyzikálnych a chemických vlastností s vysokou náchylnosťou na nadmernú degradáciu a s tým súvisiacimi negatívnymi dôsledkami ako je zhutnenie podorničnej vrstvy, zníženie priepustnosti pre vodu a pod. Uvedené pôdy sa nachádzajú na výmere cca 430 000 ha.

Chemická degradácia pôd**Acidifikácia pôd**

Acidifikácia sa dotýka značnej výmery pôd SR okrem karbonátových pôd Podunajskej roviny. Celková výmera, na ktorej sa môže prejavovať so zvýšenou intenzitou je asi 425 tis. ha (v okolí priemyselných centier).

Napráva je vápnením, ktoré je v súčasnosti pod úroveň potreby a sa preto kyslosť pôd mierne zvyšuje. Väčší rozsah acidifikácie pôd zatiaľ nezaznamenávame vďaka silnému zníženiu hlavne emisií SO₂ priemyslom (z 569 tis. ton v r. 1989 na 178 tis. ton v r. 1998), ale aj zásluhou zníženia spotreby minerálnych hnojív v SR.

Obsah humusu v pôde

Prejavom chemickej degradácie pôd môže byť aj znižovanie množstva a kvality humusu v pôde a tiež znižovanie obsahu pohotových a potenciálnych živín v pôde. Obidve formy degradácie (často nazývané aj drancovaním pôdy) sa týkajú predovšetkým poľnohospodárskych a najmä orných pôd.

V bilancii hnojenia pôd organickými hnojivami sa odhaduje najmenej 30%-ný deficit (z hľadiska potreby organických látok).

Kontaminácia pôd

Znečistenie pôd plošne nepostihuje veľké územia SR. Znečistenie nadlimitne postihuje približne 30 tis. ha poľnohospodárskych pôd, pričom indikačné hodnoty znečistenia boli zistené pre ďalších asi 150 tis. ha poľnohospodárskych pôd. Kontaminované pôdy sú v oblastiach priemyselných centier, ktoré majú hlavný podiel na ich znečistení. Tieto pôdy sú využívané na pestovanie technických plodín.

Biologická degradácia pôd

Deficit organických a minerálnych hnojív, nesprávne striedanie plodín, zlé spracovanie pôdy, to všetko spolu s eróziou, zhutňovaním, acidifikáciou i alkalizáciou a znečistením pôd zhoršuje život v pôde, ktorý je rozhodujúcou funkčnou jednotkou pôdy (bez nej pôda nie je pôdou). Jej stupeň a rozsah však zatiaľ nie je presne kvantifikovaný.

KALY Z ČISTIARNÍ ODPADOVÝCH VÔD

Jedným zo zdrojov organickej hmoty a živín sú stabilizované kaly z ČOV. Aplikáciu kalov z ČOV na pôdu určuje zákon č. 118/2003 o aplikácii čistiarenských kalov a dnových sedimentov na pôdu. Postup pri určovaní dávky kalu a jeho aplikácii vychádza zo stanovených podmienok (vyhovujúce pôdne podmienky vrátane obsahu ťažkých kovov a organických kontaminantov, dávky dusíka - max. 170 kg.ha⁻¹/rok, obsah znečisťujúcich látok v kale, maximálne zaťaženie pôdy znečisťujúcimi látkami z kalov, podmienky vhodných pozemkov a pôdných vlastností). Uvedený zákon plne implementuje Smernicu 86/278/EEC.

OCHRANA PÔDY

Kvalitatívne i kvantitatívne je ochrana poľnohospodárskej pôdy legislatívne zakotvená v zákone č. 307/1992 o ochrane poľnohospodárskeho pôdneho fondu.

V intenciách Európskej pôdnej politiky a Svetovej pôdnej politiky boli v roku 2002 vládou SR prijaté Zásady štátnej pôdnej politiky.

5.6 VLASTNÍCTVO PÔDY

Vlastníctvo pôdy je v SR vo veľkej miere rozdrobené a ešte stále prebieha proces obnovy evidencie vlastníctva pozemkov. Vzhľadom na tzv. „uhorský systém dedenia“ je predmetom obnovy evidencie 12,5 mil. evidovaných pôdných pozemkov s priemernou výmerou 0,45 ha a s priemerným podielom 12-15 spoluvlastníkov. Pre riešenie tohto stavu boli pred niekoľkými rokmi prijaté príslušné právne predpisy. Z celkovej výmery 2,4 mil. ha poľnohospodárskej pôdy je 52% evidovaných na listoch vlastníctva s nasledovným členením: vo vlastníctve fyzických osôb 1 054 128 ha (43,2%), vo vlastníctve právnických osôb 110 932 ha (4,5%) a vo vlastníctve štátu 99 415 ha (4%). Z celkovej výmery lesnej pôdy (viac ako 2 mil. ha) je na listoch vlastníctva evidovaných 64% pôdy v nasledovnom členení: vo vlastníctve fyzických osôb 444 707 ha (22,2%), vo vlastníctve právnických osôb 265 308 ha (13,3%), vo vlastníctve štátu 544 980 ha (27,3%). Pôdu nezistených vlastníkov a štátnu pôdu spravuje Slovenský pozemkový fond. Definitívna registrácia vlastníckych práv k pozemkom by mala byť ukončená v roku 2010.

Z výsledkov štatistického zisťovania „Štrukturálny census fariem 2000“ vyplýva, že poľnohospodárske podniky v SR sa vyznačujú vysokým podielom prenajatej pôdy (cca 95%) a na vlastnej poľnohospodárskej pôde hospodári (cca 5%) subjektov.

5.7 EVIDENCIA POĽNOHOSPODÁRSKEJ PÔDY PODĽA UŽÍVATEĽSKÝCH VZŤAHOV

V SR sa v súčasnosti intenzívne pracuje na Evidencii využívania poľnohospodárskej pôdy podľa užívateľských vzťahov – tzv. LPIS, ktorý bude nedeliteľnou súčasťou Integrovaného administratívneho a kontrolného systému. LPIS bude využívaný aj pre administráciu a kontrolu opatrení z Plánu rozvoja vidieka, ktoré sa dotýkajú pôdy a majú plošný charakter podpory.

5.8 POZEMKOVÉ ÚPRAVY

Zákonom SNR č.330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, v znení neskorších predpisov sa upravili podmienky na výkon pozemkových úprav, ako jediného komplexného organizačného nástroja usporiadania pozemkového vlastníctva. Obsahom pozemkových v zmysle tohoto zákona je racionálne priestorové usporiadanie pozemkového vlastníctva v určitom území a ostatného nehnuteľného poľnohospodárskeho a lesného majetku s ním spojeného, v súlade s požiadavkami a podmienkami ochrany životného prostredia a tvorby územného systému ekologickej stability, s funkciami poľnohospodárskej krajiny a prevádzkovo-ekonomickými hľadiskami moderného poľnohospodárstva a lesného hospodárstva.

Spravidla sa vykonávajú naraz v celom katastrálnom území, ktoré tvorí obvod pozemkových úprav. Ak sa tým nezmarí účel pozemkových úprav môžu byť niektoré pozemky z úprav vyňaté (ktoré sú vyhradené pre obranu štátu, vodohospodárske diela, pásma hygienickej ochrany vodných zdrojov, diaľnice, cesty, železnice, cintoríny, stavebné pozemky, národné parky a iné chránené územia). Orgánmi štátnej správy pre pozemkové úpravy sú pozemkové úrady a Ministerstvo pôdohospodárstva SR. Účastníkmi pozemkových úprav sú vlastníci a užívatelia pozemkov a vlastníci ostatného pôdohospodárskeho nehnuteľného majetku. Okrem nich aj oprávnené osoby podľa osobitného predpisu a fyzické a právnické osoby, ktorých vlastnícke práva môžu byť pozemkovými úpravami dotknuté ako aj Slovenský pozemkový fond, ktorý vykonáva práva vlastníka nehnuteľností vo vlastníctve štátu a zastupuje neznámych vlastníkov pozemkov.

Po prijatí zákona o pozemkových úpravách sa v roku 1992 začali pozemkové úpravy v 82 katastrálnych územiach Slovenska. Suma finančných prostriedkov vyčlenených pre pozemkové úpravy v rokoch 1992 –1999 zo štátneho rozpočtu SR predstavuje čiastku 1016 mil. Sk. Celková potreba doriešenia vlastníckych vzťahov a vykonania projektov pozemkových úprav je vo všetkých 3503 katastrálnych územiach. Suma potrebná pre realizáciu projektov pozemkových úprav vo všetkých katastrálnych územiach predstavuje sumu 40 mld. Sk.

Počas spracovávanía úvodných podkladov sa zistil taký rozsah nezrovnalostí v evidencii pozemkového vlastníctva, že bolo treba prerušiť väčšinu projektov pozemkových úprav začatých z dôvodov potreby usporiadania vlastníckych pomerov a odstránenia prekážok ich výkonu vyvolaných historickým vývojom pred účinnosťou zákona o pozemkových úpravách.

Práce na časti projektov pozemkových úprav boli tak zastavené v štádiu úvodných podkladov (register pôvodného stavu – RPS). V projektoch pozemkových úprav sa pokračovalo iba v 20 katastrálnych územiach. Tie sú v súčasnosti už ukončené alebo sú v štádiu ukončovania. Do katastra nehnuteľností je zapísaných resp. sa zapisuje 11 projektov pozemkových úprav.

V priebehu budúcich rokov by prakticky na celom území Slovenska mali byť vykonané pozemkové úpravy. Ide o proces dlhodobý a finančne náročný. V tomto roku sa ukončuje obnova evidencie vlastníctva pozemkov ako základný predpoklad pozemkových úprav. V súčasnosti sa projekty pozemkových úprav vykonávajú na výmere cca 123 tis. ha v 109 katastrálnych územiach, čo reprezentuje 2,4 % z územia, kde je potrebné pozemkové úpravy vykonať. Tieto projekty a ich realizácia by mali usporiadať pozemky a vykonať s tým súvisiace terénne, komunikačné, vodohospodárske, protierózne, ekologické a iné opatrenia. Vzhľadom na to, že jedným z najdôležitejších podkladov pozemkových úprav sú Územné systémy ekologickej stability (ÚSES), budúce priestorové usporiadanie by malo zohľadniť požiadavky ochrany životného prostredia a krajiny tvorby. ÚSES je zabezpečenie takej priestorovej štruktúry navzájom prepojených ekosystémov, ich zložiek a prvkov, ktorá zabezpečí rozmanitosť podmienok a foriem života v prírodnej krajine, kde predstavujú hlavne biocentrá (sústredenie najvyšších hodnôt), biokoridory (linie spájajúce takéto centrá) a rôzne interakčné prvky. Realizácia pozemkových úprav na výmere cca 2 400 000 ha poľnohospodárskej pôdy tiež predpokladá, že z tejto výmery bude 2 – 8% vyčlenených do ostatných plôch zabezpečujúcich ekologické, dopravné a iné prvky územia. Ak zoberieme priemernú hodnotu 5%, predstavuje to viac ako 120 000 ha pôdy. Z toho vyplýva, že aj pozemkové úpravy sa budú podieľať na extenzifikácii poľnohospodárstva.